
Modern Journal of Social Sciences and Humanities
ISSN: 2795-4846 Vol. 4 (2022)
https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh


# ХАҚЛАРО ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ СУҒУРТАЛАШНИНГ ХАЛҚАРО ҲУҚУҚИЙ ЖИХАТЛАРИ

***Муродов Азамжон Мирзамитдин Ўғли***

*Тошкент давлат юридик университети Халқаро ҳуқуқ ва қиёсий ҳуқуқшунослик факултети талабаси*

**Аннотация:** Ушбу мақолада халқаро инвестиция соҳаси ва ундаги юзуга келиши мумкин бўлган рисклар ва омилларни суғуртлаша масаласи халқаро ва миллий даражада ўрганилиб, акс эттирилган. Шунингдек ушбу мақолада дастлаб суғурта тушунчаси, унинг келиб чиқиш тарихи ва ривожланиш босқичлари таҳлил қилинган. Ушбу олинган таҳлиллар натижасида Ўзбекистонда халқаро инвестицияларни суғурта қилиш юзасидан ибр қанча таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

**Калит сўзлар:** суғурта, инвестиция, халқаро инвестиция, суғурта шартномаси, риск, омиллар, инвестициялар.

Инсон хаёти давомида турли тўсиқлар ва йўқотишларга учрайди. Табиий офатлар (зилзила, сув тошқини, ёнғин ва бошқалар), бахтсиз ҳодисалар натижасида йўқотишларни олдиндан билишнинг имкони бўлмагани сингари йўқотишлар натижасида вужудга келадиган зарарларни ҳам олдиндан билишнинг имкони мавжуд эмас. Бироқ, ҳар бир инсон келгусида вужудга келиши мумкин бўлган хавф-хатарлар натижасида ўзи, даромади ёки мол-мулкига етказилиши мумкин бўлган моддий зарарларни қоплаш учун имконият вазифасини бажарувчи суғурта тизимининг фаолияти жамиятда жуда мухим рол ўйнайди. Суғурта тизими ана шундай табиий офатлар, бахтсиз ҳодисилар рўй бериши натижасида жабрланувчиларга зарарни қоплаш ва бошқа пул қопламалари тўлаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ва ундан фойдаланиш билан боғлиқ тизимдир.

Суғурта деганда юридик ёки жисмоний шахслар тўлайдиган суғурта мукофотларидан шунингдек суғурталовчининг бошқа маблағларидан шакллантириладиган пул фондлари ҳисобидан муайян воқеа (суғурта ҳодисаси) юз берганда ушбу шахсларга суғурта шартномасига мувофиқ суғурта товонини (суғурта пулини) тўлаш йўли билан уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш тушунилади.

миллий суғурта компанияларининг халқаро молия бозорларига чиқишини таъминлаш, илғор корпоратив бошқарув тизимини жорий қилиш орқали халқаро рейтинглар олиш бўйича ҳам аниқ вазифалар белгиланган. Бу эса суғурта тизимида қилиниши керак бўлган вазифалар хали олдиндалигини ва суғурта тизими истиқболларида ҳуқуқ соҳасининг аҳамияти, ўрни беқиёс эканлигини тақазо этмоқда. Таъкидлаш жоизки, суғурта соҳасининг мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотидаги улуши атиги 0,4 фоизни ташкил этмоқда. Қиёс учун, бу кўрсаткич Жанубий Кореяда 11 фоиз, Германияда 6 фоиз, Россияда 1,5 фоизни ташкил этади.

Бунинг асосий сабабларидан бири – суғурта хизматлари етарли даражада жозибадор эмаслиги. Мисол учун, 2021 йилда умумий суғурта тармоғида 2,9 триллион сўм суғурта мукофоти йиғилган бўлса-да, ушбу даврда мижозларга тўланган суғурта қопламасининг ҳажми мукофотнинг атиги 20 фоизига тўғри келган. Дунёда эса бу кўрсаткич ўртача 50-60 фоиздир. Бундан кўриниб турибдики, ҳуқуқ соҳасида суғурта бозорини ривожлантириш, суғурта тўловларини тўлашда инсон омилини камайтириш ва суғурта тўловларидан унумли

фойдаланиш бўйича аҳолининг ҳуқуқий онгини оширишга қаратилаётган ишлар хали етарли дажаражада эмаслигини кўрсатмоқда.

Халқаро инвесцияда ҳуқуқида суғурта тушунчаси қуйидагича тушунилади. Унга кўра, суғурта - суғурта қилдирувчи ва суғурталовчи ўртасидаги муносабатларни англатувчи ва тўланган суғурта мукофотлари ҳисобидан шакллантирилган пул маблағлари (суғурта фондлари) ҳисобидан муайян ҳодисалар (суғурта ҳодисалари) содир бўлганда жисмоний ва юридик шахсларнинг (суғурталанганларнинг) мулкий манфаатларини ҳимоя қилиш, улар (суғурталанганлар) томонидан тўланган суғурта мукофотларидан тўпланган маблағлардан етказилган зарарни қоплаш тушунилади. Бу биринчи навбатда шартли ёки ноаниқ йўқотиш хавфидан ҳимоя қилиш учун ишлатиладиган рискларни бошқариш шаклидир.[1]

Келиб чиқишига кўра, суғурталашни таъминловчи ташкилот суғурталовчи, суғурта компанияси, суғурта ташувчиси ёки андеррайтер сифатида танилган. Суғурта полисини сотган ташкилот суғурталовчи деб номланади, суғурталанган полисини сотиб олган жисмоний шахс ёки юридик шахс эса суғурталанган деб аталади. Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасида суғурта сўзига қуйидагича таъриф берилган:

**суғурта** — муайян воқеа (ҳодиса) юз берганда етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш, товонлар ва бошқа тўловлар тўлаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ҳамда улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган, жисмоний ва юридик шахсларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга доир муносабатлар[2] тушунилиши кўрсатилган.

Суғурталовчи ва суғурталанувчи кўпинча синоним сифатида ишлатилади, лекин бу аслида бундай эмас, чунки суғурта қопламаси баъзан суғурта сотиб олмаган қўшимча суғурталанганларга ҳам тааллуқли бўлиши мумкин. Суғурта операцияси суғурта қилдирувчининг суғурталовчига суғурта қилдирувчига етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги ваъдаси эвазига суғурталовчига тўлов (мукофоти) кўринишидаги кафолатланган, маълум ва нисбатан кичик зарарни ўз зиммасига олишини ўз ичига олади. Йўқотиш молиявий бўлиши мумкин ёки бўлмаслиги мумкин, аммо у молиявий шартларга қисқартирилиши керак. Бундан ташқари, у одатда суғурталанган шахснинг эгалик ёки олдиндан мавжуд муносабатлар билан ўрнатилган суғурта манфаатларига эга бўлган нарсани ўз ичига олади.

Қоида тариқасида суғурталаш жараёни қуйидаги босқичларда амалга оширилади. Суғурта қилдирувчи суғурта полиси деб аталадиган шартномани олади, унда суғурталовчи суғурта қилдирувчига ёки уларнинг тайинланган бенефициарига ёки меросхўрига товон тўлаш шартлари ва ҳолатлари батафсил тавсифланади. Суғурта полисида белгиланган суғурта қопламаси учун суғурталовчи томонидан суғурта қилдирувчидан ундириладиган пул суммаси мукофот деб аталади. Агар суғурта қилдирувчи суғурта полиси томонидан қопланиши мумкин бўлган зарарни бошдан кечирса, яъни суғурта ходисаси рўй берса, суғурта қилдирувчи суғурталовчига даъволарни тартибга солувчи томонидан кўриб чиқилиши учун даъво тақдим этади. Суғурталовчи томонидан суғурталанган шахснинг суғурта ходисаси рўй берганлиги натижасида йўқотилган зарарни қоплаш учун берилган даъво аризасини кўриб чиқишда суғурта полисида назарда тутилган франшизага ҳам эътибор қаратилади.

Суғуртада франчайзинг (французча франчисе - фойда) суғурталовчини (қайта суғурталовчини) суғурта (қайта суғурта қилиш) шартларида назарда тутилган суғурталанган (қайта суғурталовчи) зарарларининг келишилган қисмини қоплашдан озод қилишдир. Франчайзинг шартли ва шартсиздир шаклда бўлади. Шунингдек, улар вақтинчалик ва жамланган чегирмаларни, суғурта қопламаси билан қопланадиган минимал зарар миқдорини ажратиб турадилар.

---

[1] Рустамбеков, И. (2015). Некоторые аспекты развития и сущности международного частного права в Республике Узбекистан. *Обзор законодательства Узбекистана*, (3), 69-72.

[2] https://lex.uz/docs/5739117

Чегирма пропорционал улуш (суғурта суммаси ёки зарарнинг фоизи сифатида) ёки мутлақ қиймат (пул кўринишида) сифатида ифодаланиши мумкин.

Чегирманинг миқдори ва унинг тури суғурта полисида, суғурта шартномасида ёки суғурта қоидалари билан белгиланади.[3]

Суғурта фақат баъзи суғурталанганлар кўриши мумкин бўлган йўқотишларни тўлаш учун кўплаб суғурталанган шахсларнинг маблағларини бирлаштиришни ўз ичига олади. Суғурталанган шахслар тўлов эвазига хавфдан ҳимояланган ҳисобланиб, суғурта учун тўлов эса содир бўлган ҳодисанинг частотаси ва жиддийлигига боғлиқдир. Суғурталанадиган риск бўлиши учун суғурталанган риск маълум хусусиятларга жавоб бериши керак. Молиявий воситачи сифатида суғурта тижорат корхонаси бўлиб, молиявий хизматлар саноатининг асосий қисмидир, лекин алоҳида шахслар ҳам келажакда юзага келиши мумкин бўлган йўқотишлар учун пул тежаш орқали ўзини суғурталаши мумкин.[4]

Суғурта компаниялар томонидан суғурталаниши мумкин бўлган хавф одатда еттита умумий хусусиятга эга:

**1. Кўп сонли шунга ўхшаш таъсир бирликлари:** - Суғурталаш ресурсларни бирлаштириш орқали амалга оширилганлиги сабабли, суғурта полисларининг аксарияти катта синфларнинг алоҳида аъзоларини қамраб олади, бу суғуртачиларга прогноз қилинган йўқотишлар ҳақиқий йўқотишларга ўхшаш бўлган катта сонлар қонунидан фойдаланишга имкон беради. Истиснолар орасида актёрлар, спортчилар ва бошқа таниқли шахсларнинг ҳаёти ёки соғлиғини суғурталаш билан машҳур бўлган компания “Llulod`s of London” киради. Бироқ, барча таъсирлар алоҳида фарқларга эга бўлади, бу эса турли хил мукофот ставкаларига олиб келиши мумкин.

**2. Аниқ йўқотиш**: - бу турдаги йўқотиш маълум вақт ва жойда маълум сабабдан содир бўлади. Классик мисол ҳаётни суғурталаш бўйича суғурталанган шахснинг ўлимини ўз ичига олади. Ёнғин, автоҳалокатлар ва ишчиларнинг жароҳатлари бу мезонга осонгина жавоб бериши мумкин. Бошқа турдаги йўқотишлар фақат назарий жиҳатдан аниқ бўлиши мумкин. Масалан, маълум вақт, жой ёки сабабни аниқлаб бўлмайдиган шикастли шароитларга узоқ вақт таъсир қилишни ўз ичига олиши мумкин (касбий касаллик). Идеал ҳолда, йўқотишнинг вақти, жойи ва сабаби етарлича аниқ бўлиши керак, чунки етарли маълумотга эга бўлган ақлли шахс барча учта элементни объектив текшириши мумкин.

**3. Тасодифий йўқотиш:** даъво қўзғатувчиси бўлган воқеа тасодифий ёки ҳеч бўлмаганда суғурта предмети фойда олувчининг назорати остида бўлиши керак. Йўқотиш соф бўлиши керак, яъни у фақат харажат қилиш имконияти мавжуд бўлган воқеадан келиб чиқади. Оддий бизнес рисклари ёки ҳатто лотерея чиптасини сотиб олиш каби спекулятив элементларни ўз ичига олган ҳодисалар одатда суғурта қилинмайди.

**4. Катта йўқотиш:** Йўқотишнинг ҳажми суғурталанган шахс нуқтаи назаридан мазмунли бўлиши керак. Суғурта мукофотлари йўқотишларнинг кутилаётган харажатларини, шунингдек, суғурта полисини чиқариш ва бошқариш, йўқотишларни тузатиш ва суғурталовчининг даъволарни тўлаш имкониятига эга бўлишини оқилона таъминлаш учун зарур бўлган капитални етказиб бериш харажатларини қоплаши керак. Кичик йўқотишлар учун бу охирги харажатлар кутилган йўқотишлар қийматидан бир неча баравар кўп бўлиши мумкин. Агар таклиф қилинган ҳимоя харидор учун ҳақиқий қийматга эга бўлмаса, бундай харажатларни тўлашдан ҳеч қандай маъно йўқ.

[3] Rustambekov, I. (2019). Business Environment and Investment Climate in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Research*, *4*, 1282-1285.

[4] Гулямов, С. С. (2000). Основные направления модернизации банковской системы Республики Узбекистан. *Российское предпринимательство*, (9), 9.

**5. Имкониятли мукофот:** Агар суғурта ҳодисаси эҳтимоли шунчалик юқори бўлса ёки ҳодисанинг нархи шунчалик катта бўлса, натижада олинган мукофот таклиф қилинган ҳимоя миқдорига нисбатан катта бўлса, суғурталаш мумкин эмас. АҚШ мисолида оладиган бўлсак, Молиявий Бухгалтерия Стандартларида бухгалтерлик касбини расман суғурталаш мумкин деб эътироф этилган бўлсада, суғурта мукофоти суғурта сумммасидан шунчалик катта бўлиши мумкин эмаслиги белгиланган. Чунки суғурталовчига жиддий зарар етказиш учун оқилона имконият вужудга келишни олдини олиш мақсадида, шундай шартли хусусия белгиланган.[5]

**6. Ҳисоблаш мумкин бўлган йўқотишлар:** Расмий равишда ҳисоблаб бўлмайдиган бўлса ҳам, камида тахминий бўлиши керак бўлган иккита элемент мавжуд: йўқотиш эҳтимоли ва тегишли харажатлар. Йўқотиш эҳтимоли одатда эмпирик тарзда аниқланади, шу билан бирга харажат кўпроқ суғурта полисининг нусхасига ва ушбу сиёсат бўйича берилган даъво билан боғлиқ зарарни тасдиқловчи далилларга эга бўлган оқилона шахснинг ишончли ва хабардор қилиш қобилиятига боғлиқ.

**7. Фавқулодда йўқотишлар хавфининг чекланганлиги:** суғурталанган йўқотишлар идеал ҳолда мустақил ва ҳалокатли бўлмайди, яъни йўқотишлар бирданига содир бўлмайди ва алоҳида зарарлар суғурталовчини банкрот қилиш учун етарли даражада жиддий бўлмаслиги керак. Суғурталовчилар имкон даражасида ўзларининг йўқотиш хавфини битта ҳодисадан ўз капиталининг кичик бир қисмига чеклашни танлашлари керак. АҚШ ва республикамизда ҳам тижорат объектларини ёнғиндан ва табиий офатлардан суғурталашда умумий қиймати ҳар қандай суғурталовчининг капитал чегарасидан анча юқори бўлган алоҳида объектларни топиш мумкин. Ўзбекистондаги мавжуд бўлган шундай объектларга биргина мисол тариқасида фавқулотдаги ҳолатлар юз берган тардирда йўқотиш қиймати жуда юқори бўлган Олмалиқ тоғ-кон металлургия комбинати ҳисобидаги иншоотларни келтириб ўтиш мумкин. Бундай мулк одатда бир нечта суғурталовчилар ўртасида тақсимланади ёки суғурта бозорида рискни капитал чегараси қабул қила олидаган бир суғурталовчи томонидан суғурта қилинади[6].

**Фойдаланилган адабиётлар рўйхати**


1. Рустамбеков, И. (2015). Некоторые аспекты развития и сущности международного частного права в Республике Узбекистан. Обзор законодательства Узбекистана, (3), 69-72.
2. https://lex.uz/docs/5739117
3. Rustambekov, I. (2019). Business Environment and Investment Climate in the Republic of Uzbekistan. International Journal of Advanced Research, 4, 1282-1285.
4. Гулямов, С. С. (2000). Основные направления модернизации банковской системы Республики Узбекистан. Рос-сийское предпринимательство, (9), 9.
5. АҚШ Молиявий Бухгалтерия Стандартлари Кенгашининг 113-сонли баёноти: "Қисқа муддатли ва узоқ муддатли шартномаларни қайта суғурталаш учун бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи.

   https://en.wikipedia.org/wiki/Insurance#History
6. Gulyamov, S. ., & Yusupov, S. . (2022). Issues of Legal Regulation of Robotics in the Form of Artificial Intelligence. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 5, 440–445. Retrieved from https://emjms.academicjournal.io/index.php/emjms/article/view/297
7. Gulyamov, S. S., Rustambekov, I., & Bozarov, S. S. (2020). LEGAL BASES FOR BUSINESS ACTIVITIES IN FREE (SPECIAL) ECONOMIC ZONES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
8. Said, Gulyamov, and Rustambekov Islambek. "RECOMMENDATIONS ON THE PREPARATION AND PUBLICATION OF SCIENTIFIC ARTICLES IN INTERNATIONAL PEER REVIEWED JOURNALS." Review of law sciences 4 (2020)


5 АҚШ Молиявий Бухгалтерия Стандартлари Кенгашининг 113-сонли баёноти: "Қисқа муддатли ва узоқ муддатли шартномаларни қайта суғурталаш учун бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи.

6 https://en.wikipedia.org/wiki/Insurance#History

9. Рустамбеков, И., & Гулямов, С. (2022). Международное частное право в киберпространстве (коллизионное кибер право) . Обзор законодательства Узбекистана, 1(2), 88–90. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/uzbek_law_review/article/view/1818
10. Гулямов, С., & Рустамбеков, И. (2022). Актуальные проблемы совершенствования гражданско-правового регулирования в условиях цифровизации и углубления рыночных реформ: современное состояние гражданского законодательства государств участников евразийского экономического союза и приоритеты его совершенствования (программа). Научные исследования и инновации в индустрии 4.0., 1(1), 243–252. https://doi.org/10.47689/4.v1i1.3566
11. Рустамбеков, И. (2015). Некоторые аспекты развития и сущности международного частного права в Республике Узбекистан. Обзор законодательства Узбекистана, (3), 69-72.
12. Рустамбеков, И. Р. (2018). Некоторые практические аспекты разрешения инвестиционных споров в международном арбитраже (на примере Узбекистана). In Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения (pp. 54-58).
13. Polatjonogli, T. M. A., & Abdulajonovich, S. M. (2022). HUNTING A SUITABLE TYPE OF LEGAL ENTITYFOR CENTRAL ASIAN BUSINESSMEN IN CHINA. Ижтимоий Фанларда Инновация онлайн илмий журнали, 2(1), 75-77.
14. Akramov, A., Mirzaraimov, B., Akhtamova, Y., & Turdaliyev, M. A. (2020). Prospects For The Development Of Trust Management In Uzbekistan. Psychology and Education Journal, 57(8), 530-535.
15. Turdialiev, M. A., & Komilov, B. (2020). The Legal Issues Of International Investment Activity In Uzbekistan: Critical Analysis And Legal Solutions. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 2(12), 16-21.
16. Narziev, O., Turdialiev, M. A., Khodjimurotov, S., & Mamanazarov, S. (2021). The Perspectives of the Establishment of International Financial Centers in Uzbekistan and the Implementation of English Law. PSYCHOLOGY AND EDUCATION, 58(1), 113-119.
17. ТУРДИАЛИЕВ, М. А. (2020). ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР ДОИРАСИДА ИНГЛИЗ ҲУҚУҚИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ХОРИЖ ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБАСИ. ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ, 1(6), 151-158.
18. Younas, A. ., & ogli, T. M. A. P. . (2021). Multinational Enterprises in Global Market Economy. International Journal of Development and Public Policy, 1(7), 137–143. Retrieved from http://openaccessjournals.eu/index.php/ijdpp/article/view/820
19. Юнас, А., Каландаров, А., & Турдиалиев, М. А. (2021). Legal progress of e-commerce legislation in Central Asia during the COVID-19 period. Общество и инновации, 2(6), 170-176.
20. Turdialiev , M. A. (2021). REGULATION OF MNES BY DOMESTIC AND INTERNATIONAL POLICIES. Збірник наукових праць SCIENTIA. вилучено із https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/17095
21. Kinza Fatima, & Mukhammad Ali Turdialiyev. (2022). UNDERSTANDING THE SOCIAL CHANGE AND DEVELOPMENT IN THE “THIRD WORLD”: A BOOK OVERVIEW. World Bulletin of Management and Law, 6, 1-2. Retrieved from https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/439
22. Fatima, K., & Turdialiyev, M. A. UNDERSTANDING THE SOCIAL CHANGE AND DEVELOPMENT IN THE “THIRD WORLD”: A BOOK OVERVIEW.
23. Ammar Younas, & Turdialiev Mukhammad Ali Polatjon Ogli. (2021). Special Features Of International Financial Centres And Its Establishment In Uzbekistan. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(08), 17–21. https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue08-04